

Куайн и неопределеността на превода

Евгени Латинов

Текстът има за цел да изложи максимално пълно, доколкото това е възможно в една статия, тезата на Куайн за неопределеността на радикалния превод, развита във втора глава на книгата му *Дума и обект* (*Word and Object*, 1960). Изложението следва изложението на Куайн, като отделните секции в текста на Куайн са маркирани с техните заглавия (на български) в bold стоящи в началото на някакъв параграф. Примерите почти изцяло са на Куайн.

В *Дума и обект* Куайн разглежда езика като някакво *предразположение, склонност* (*disposition*) на отделния човек за определени (преди всичко) звукови произнасяния, провокирани от някакви стимули. Тези стимули могат да бъдат както сетивни дразнения, така и вербални стимули (отново свеждащи се до сетивни дразнения). Например някой може да произнесе изречението „Това е червено“ в резултат на виждането на някакъв червен предмет, а може да го произнесе и в резултат на чуването на въпроса „Какъв е цвета на това нещо?“ (съчетано отново с виждането на някакъв червен предмет). Чрез поощряване на правилното и неодобряване на погрешното обществото научава своите малки членове да реагират вербално по определен начин на различни сетивни или вербални стимули. Такова научаване е възможно, понеже и обучаващите, и обучаваните имат достъп до някакви сетивно възприемаеми, интерсубективни, физически предмети и явления, от които произлизат сетивните стимули, свързани с вербалното поведение. Според Куайн отначало децата започват да учат *изречения*, а не думи, въпреки че това са изречения, съставени от една дума (вероятно придружени с посочване), като например „Куче“ (имащо смисъла на „Това е куче“ или „Ето едно куче“). Децата се учат да употребяват тези изречения при съответни стимули, било то само сетивни (например стоящо отпред куче) или комбинирано сетивни и вербални (например същото куче заедно с изречението „Какво е това?“). Така че това което имаме в началото на усвояването на един език е асоциирането на определени сетивни стимули с определени изречения (предимно изречения, състоящи се от една дума, които може да наричаме „думи-изречения“). По-нататък децата започват да използват *частите* на научените *като цяло* изречения, за да конструират *сами* нови изречения *по аналогия*. Например детето предварително е научило като цяло изреченията „Крак“ („Това е моя крак“), „Ръка“ („Това е моята ръка“) и „Кракът ме боли“. По аналогия, на базата на тези три изречения, които е научено да употребява правилно, детето може да употреби правилно например „Ръката ме боли“, без да е било научено на това изречение предварително. Но с частта от езика, научена по този начин (начина, при който първо имаме цели изречения, чието казване е асоциирано с определени сетивни стимули, и после имаме образувани по аналогия нови изречения чрез замяна на части на вече научените), би могло да се каже твърде малко. Такъв език е като рапортуване на сетивни данни (образуваните по аналогия нови изречения самите са такива, при които изречението се асоциира като цяло с определени сетивни стимули). Това което е нужно по-нататък е асоцииране (свързване) не само на изречения със сетивни стимули – за паметта ни е нужно концептуализиране, нужно е асоцииране (свързване) на *изречения с*

изречения. Такъв тип свързване осигурява нови начини за образуване на изречения, без да фиксира последните към определени сетивни стимули. Като такъв тип свързване на изречения с изречения Куайн разглежда *теорията* (било то научна теория или теорията на някакъв естествен светоглед). При наличие на теория (например една химична теория) изреченията ни вече не са прости рапортувания на сетивни данни (като например „Червено“), а са опосредствани от теорията (макар и пак да са зависими от сетивните данни). Например някакъв човек (химик) сипва безцветна течност в епруветка, в която вече има някаква безцветна течност, в резултат на което последната се оцветява в червено, и тогава човекът казва „Тук има желязо“. Тук вербалната реакция е обусловена не само от сетивния стимул на оцветяването (ако беше така, човекът щеше да каже само „Червено“); освен от този стимул тя е обусловена и от някаква (химична) теория.

Така че в един език, така както той се разглежда от Куайн, естествено се оформят два компонента – единият тясно свързан със сетивните стимули (емпиричните данни) и втория, теоретичния компонент, свързан с нашата концептуална схема. Във втората глава на *Дума и обект*, главата посветена на така наречените от него „радикален превод“ („radical translation“), Куайн си поставя задачата да изследва по принцип каква част от езика може да се обясни със сетивните стимули и съответно каква свобода за вариации остават те за концептуалната схема.

Първи стъпки на радикалния превод. Свободата за вариации на концептуалната схема върху сетивните стимули (ако я има), може да се разгледа така. Сетивните стимули ще дават някаква степен на свобода (неопределеност) на концептуалната схема, ако и само ако е възможно двама човека да имат еднакво предразположение за езиково поведение при всякакви възможни сетивни стимули, т.е. при едни и същи ситуации да казват едни и същи неща, и въпреки това изразяваните от тях значения или идеи в голяма част от случаите да бъдат съвсем различни. Тази ситуация може да бъде преформулирана в термините на превода. Същата ситуация ще е налице, ако по отношение на даден език могат да бъдат направени две съществено различаващи се ръководства за превод в даден друг език, като и двете във всяка ситуация напълно се съгласуват с езиковото поведение на говорещите езика, и въпреки това не се съгласуват помежду си – в много ситуации двете ръководства дават като превод очевидно нееквивалентни, дори противоречащи си изречения. Куайн показва, че тази ситуация действително е налице, и я нарича „принцип за неопределеността на радикалния превод“.

Така че въображаемата ситуация, която Куайн решава да изследва, е ситуацията на лингвист, попаднал в общност, в която се говори напълно непознат за него език, без да е налице който и да било, който да интерпретира езика. Неговата задача е да разбере значенията на изразите от езика, като наблюдава поведението (вербално и невербално) на говорещите езика, заедно с въздействащите им при това сетивни стимули. Въпреки че, строго погледнато, резултатът би трябвало да бъде достигането до значенията само на такива изрази, които по някакъв начин са пряко свързани с обективно наблюдаваните, сетивните данни, лингвистът (както е естествено за един лингвист) ще си постави за цел да достигне да хипотеза за значенията на всички възможни изрази – до ръководство, което да предлага превод на *всяко* възможно изказване от този език.

Поради философската цел, която стои зад тази въображаема ситуация, последната се различава от реалните подобни ситуации на лингвисти, намиращи се в чужда езикова среда.

Много от реалните езици, като например фризийските и английския, имат общ произход и преводът се подпомага от сходни форми на думи и изрази; в други случаи, като например при унгарския и английския, въпреки че езиците нямат общ произход, преводът се подпомага от културните сходства между хората говорещи езиците, възникнали в резултат от споделена култура; дори и при езика говорен от първобитно племе в някакъв далечен архипелаг преводът се подпомага от верига от интерпретатори, намиращи се, така да се каже, в граничната среда между езика на племето и някакви по-близки на лингвиста езици. Философската задача, която си поставя Куайн, предполага, че от въобразяемата ситуация, в която си представяме лингвиста, трябва да бъдат изключени всякакви подобни помощни средства, затова той нарича такава ситуация „радикален превод“.

И така, нека да видим какво би направил лингвист, поставен в такава ситуация. Изразите, за които той отначало ще направи някаква хипотеза за превод, ще бъдат думи-изречения, тясно свързани с някакви отчетливи, сетивно възприети от него и от местния му придружител явления. Например от храстите изскача заек и местният казва „Гавагай“. Тогава лингвистът записва в тефтера си „Гавагай“ и срещу него записва изречението „Заек“ (или „Виж, заек“) като временен превод, отворен за по-нататъшна ревизия. Като натрупа по този начин известно количество предполагаеми преводи на думи-изречения, лингвистът ще се върне към тях, за да ги потвърди в по-голяма степен, като опита той самия да произнесе пред местните въпросните думи-изречения в съответната ситуация, искайки тяхното съгласие или несъгласие. Ако не го направи, ще му е много трудно да избере измежду различни изречения, които се припокриват от гледна точка на сетивните ситуации на изказването им. Такива изречения са например „Заек“, „Животно“ и „Бяло“. Вместо „Заек“, „Гавагай“ би могло да означава „Животно“ или „Бяло“ (в случай, че заекът е бил бял). Ако лингвистът може в различни ситуации да казва (пита) „Гавагай?“ и да получава от местните утвърдителен или отрицателен отговор, той ще може да изключи две от тези три възможности.

Но как да се научи да разпознава утвърдителния и отрицателния отговор? Например по следния начин. Първо, ако достатъчно много пъти пита „Гавагай?“ и други подобни, той вероятно много често ще получава като отговор два определени израза, например „Евет“ и „Йок“, за които може да предположи, че едното отговаря на „Да“, а другото на „Не“. Тогава може да опита да повтаря веднага след местните техните непринудени (спонтанни) изказвания. Ако при това много по-често получава като отговор „Евет“ отколкото „Йок“, първото ще е по-вероятния кандидат за „Да“. Може също така да експериментира, като след изказванията на местните произволно казва „Евет“ или „Йок“. Това от тях, което като цяло предизвиква по-безоблачна (приветлива) реакция, е отново по-вероятния кандидат за „Да“. Колкото и да са основателни, тези методи дават само достатъчно вероятна хипотеза; ако в последствие се появят трудности, лингвистът винаги може да преразгледа своите хипотези.

След като по този начин лингвистът вече разполага със средството да задава въпроси като „Гавагай?“ и да получава утвърдителни или отрицателни отговори, той може вече с достатъчна сигурност да направи индуктивното заключение, че местният ще дава утвърдителен отговор на „Гавагай?“ точно в тези ситуации, в които самият той би давал утвърдителен отговор на „Заек?“.

Стимули и стимулно значение. Лингвистът ще се интересува не просто от това, *при какви* сетивни стимули (това което вижда, чува и усеща) местният би се съгласил или не с даденото изречение, а от това, кои сетивни стимули биха го *подтикнали* (*prompt*), биха изиграли ролята на причина, той да се съгласи или не с даденото изречение. Последните стимули са от такъв вид, че ако при наличието на стимулите местният се е съгласил със съответното изречение, като махнем стимулите и пак зададем въпроса, местният ще даде отрицателен отговор; съответно ако въпросните сетивни стимули не са били налице и местният е дал отрицателен отговор, при появата им и повтарянето на изречението, той ще даде утвърдителен отговор. По отношение на много изречения голяма част от сетивните стимули може да не са *подтикващи* (в горния смисъл). Например ако изречението е, че някой е в гората на лов за жирафи, единия ден местният ще дава, да кажем, само утвърдителни отговори, независимо от наличните сетивни стимули, а например на следващия ден, при идентични сетивни стимули, ще дава само отрицателни отговори.¹

За изреченията подобни на „Гавагай“, с които лингвистът започва своето изследване, може да бъде дадено понятие за тяхното емпирично значение. Доколкото такива изречения могат да се корелират с определени (не-вербални) сетивни данни, тяхното емпирично значение се свежда до определянето на това при кои сетивни стимули имаме съгласяване със съответното изречение и при кои не. Ако сетивните стимули подтикващи към съгласие и тези подтикващи към несъгласие с „Гавагай“ и „Заек“ са идентични, то „Гавагай“ и „Заек“ имат едно и също *стимулно значение* (*stimulus meaning*). По-определено Куайн определя стимулното значение на едно изречение по следния начин: *утвърдителното стимулно значение* на дадено изречение (като „Гавагай“) за определен говорител е класът от сетивни стимули, които биха *подтикнали* говорещия към съгласие с изречението; съответно *отрицателното стимулно значение* е класът от сетивни стимули, които биха *подтикнали* говорещия към несъгласие с изречението. Въз основа на това самото *стимулно значение* на едно изречение се дефинира като наредената двойка от неговото утвърдително и отрицателно стимулно значение. Стимулното значение винаги е стимулно значение на някакво изречение, по отношение на даден говорител и по отношение на определен момент във времето, тъй като не е задължително то да е едно и също за двама говорители и също така е възможно да се променя във времето за един и същ говорител.

Ясно е, че утвърдителното и отрицателното стимулно значение на едно изречение (за даден говорител в определено време) трябва да са взаимоизключващи се. В същото време едното не определя напълно другото, защото при някои емпирични стимули говорещият може да се колебае. Затова разглеждането на цялостното стимулно значение е по-добра база за превод отколкото разглеждането само на утвърдителното стимулно значение.

Понятието за стимулно значение на едно изречение е това което може да се изолира от общото понятие за негово значение и да се противопостави на холистичния възглед за значението на изреченията, според който всяко изречение има значение само в рамките на цялото на езика (или цялото на теорията). При стимулното значение определени емпирични

¹ За да са подтикващи по отношение на това изречение, интервалът от време, в което сетивните стимули се разглеждат като траещи, трябва да е твърде голям – може би цяло денонощие (този интервал трябва да обхваща в себе си виждането от страна на питания това, как въпросния човек излиза от селото например с лък, или пък как си седи цял ден в селото и т.н.).

стимули се корелират с изречения, без това да има отношение към теорията, в която изреченията се съдържат.

Ситуационни изречения. Наместваща се допълнителна информация. Куайн прави разграничение между два типа изречения: *ситуационни изречения (occasion sentences)* и *самостоятелни изречения (standing sentences)*. Примери за първите са „Гавагай”, „Червено”, „Това páри”, „Лицето му е мръсно”. Примери за вторите са „Минзухарите цъфнаха”, „Таймс излезе”, „Светлината е вълново движение в етера”. За съгласие или несъгласие със ситуационните изречения винаги са нужни някакви сетивни стимули, докато за самостоятелните изречения това не е така. В даден момент някакви сетивни стимули могат да подтикнат към съгласие или несъгласие с едно самостоятелно изречение, но след това, при повторно произнасяне на изречението, за съгласие или несъгласие вече няма да са нужни каквито и да е сетивни стимули (поне за някакъв период от време). Така например сетивните стимули в експеримента на Майкълсон и Морли са ги подтикнали в даден момент от времето към несъгласие с изречението „Светлината е вълново движение в етера”, но от там насетне несъгласието им с това изречение ще е факт независимо от наличните в момента сетивни стимули. Същото важи и за „Минзухарите цъфнаха” и „Таймс излезе” (като тук циклично има кратки периоди на релевантност на сетивните стимули, последвани от периоди на нерелевантност – година при първото изречение и седмица или ден при второто (в зависимост от това, дали *Таймс* е седмичник или ежедневник)). Мнозинството от всички възможни сетивни стимули не принадлежат нито към утвърдителното, нито към отрицателното стимулно значение на едно самостоятелно изречение (и значи не принадлежат изобщо към стимулното му значение) просто защото не са релевантни за съгласието или несъгласието с него. Затова понятието за стимулно значение ще е важно за лингвиста най-вече по отношение на ситуационните изречения. Куайн обаче посочва, че дори и в привилегирания случай на ситуационните изречения еднаквостта между стимулното значение на едно изречение и на кандидата за негов превод не винаги може да играе ролята на критерии за тяхната синонимност.

Причината е, че съгласието или несъгласието, освен от сетивните стимули, може да зависи от допълнителна информация, която местният притежава, а лингвистът не. В примера с „Гавагай” и „Заек” за съгласие с „Гавагай” за местния може да е достатъчно само определено разклащане на тревата, а не видян заек, в случай, че преди това е видял, за разлика от лингвиста, че наоколо има такъв. Тъй като лингвистът не разполага с тази информация, от негова гледна точка ще се получи несъответствие между стимулното значение на „Гавагай” и стимулното значение на „Заек”, доколкото въпросното поклащане на тревата ще попадне към стимулното значение на „Гавагай”, но не и към това на „Заек”. Такива нежелани несъответствия между стимулното значение на ситуационните изречения на местните и кандидатите им за превод могат да имат и по-регулярен, социален характер. Например би могло да има някакви въртящи се около зайците мухи, разпознаваеми от местните, но не и от лингвиста, забелязването на които заедно с поклащането на тревата да е достатъчно основание за местните за съгласие с „Гавагай?”, но не и за лингвиста за съгласие със „Заек”. Възможно е също така местният да е подпомогнат за съгласието си с „Гавагай” от вербално разменена непосредствено преди поклащането на тревата информация с други местни (например че в околността има зайци), така че поклащането на тревата отново да се окаже достатъчно условие за съгласие с „Гавагай” за местния, но не и за съгласие със „Заек” за лингвиста. Говорът на другите местни е чут от

лингвиста и е част от сетивните стимули предхождащи „Гавагай?“ както за него, така и за местния, но този говор не играе същата роля за лингвиста, каквато играе за местните (доколкото лингвистът не знае добре езика им). Макар че подобни несъответствия едва ли реално ще заблудят много лингвиста, те все пак говорят срещу идеята синонимността между ситуационните изречения да се дефинира като еднаквост на стимулното значение.

Дълбокият проблем тук е, че не може *по принцип* да се направи разграничение между такива сетивни стимули, които подтикват местния към съгласие с някакво ситуационно изречение (като „Гавагай?“) *просто сами по себе си*, и такива сетивни стимули, които го потикват към съгласие подпомогнати от някаква допълнителна (*социално споделена* от местните) информация, като знанието за мухите, които се въртят около зайците. Защото един път тази допълнителна информация може да се разгледа просто като допълнителна информация, а втори път може да се разгледа като част от значението на изречението (каквото и да разбираме под „значение“). Например това, че въпросните мухи се въртят около зайците, може да се разгледа като „част от значението“ на „Гавагай“ за местните точно толкова, колкото „част от значението“ му е, че зайците имат дълги уши, големи задни крака и т.н. (характеристиките въз основа на които разпознаваме нещо като заек). Когато допълнителната информация, притежавана от местните за разлика от лингвиста, е *социално споделена*, тя един път може да бъде разглеждана просто като допълнителна информация, а не като част от значението на изречението, и втори път може да бъде разглеждана като част от значението на изречението, а не като допълнителна информация – не е възможно да се направи разграничение между двете.

Въпреки че поради изложените причини еднаквостта на стимулното значение не е критерий за синонимност между две ситуационни изречения, на който може безрезервно да се разчита, все пак стимулното значение е единствената „база данни“, от която лингвистът може да изхожда при радикалния превод, така че така или иначе той трябва да работи със стимулното значение. Затова най-доброто, което лингвистът може да направи, е да се стреми не към *еднаквост*, а към възможно най-голяма близост на стимулното значение. Ако в огромната част от случаите стимулното значение на „Гавагай“ и „Заек“ съвпада, то той може да приеме второто като превод на първото (съзнавайки, че в бъдеще може да се наложи корекция), а случаите на несъответствие (като тези причинени от зайчестите мухи) да отдаде на някакви неизвестни засега причини, като остави изясняването им за по-нататък, когато по-дълбокото навлизане в езика ще позволи задаването на по-сложни въпроси.

Изречения на наблюдението. Стимулното значение на някои изречения е по-малко податливо към наместваща се допълнителна информация в сравнение с това на други изречения. Такова е например стимулното значение на „Червено“ в сравнение с това на „Заек“. Наистина съществуват случаи, когато допълнителната информация, например относно някаква особеност на осветлението, може да повлияе на този, който разполага с информацията, да се съгласи (или да не се съгласи) с „Червено“, за разлика от този, който не разполага с нея, но като цяло стимулното значение на „Червено“ е по-малко податливо към наместваща се допълнителна информация в сравнение с това на „Заек“ (където можем да си мислим за зайчести мухи, за предварително виждане на зайци, за разговори с други хора, които са ги видели, и т.н.). Затова в по-голяма степен по отношение на „Червено“ отколкото по отношение на „Заек“ еднаквостта

на стимулното значение може да се разглежда като понятие, доближаващо се до понятието за синонимност.

И „Заек“, и „Червено“ са ситуационни изречения. Податливостта към действието на намесваща се допълнителна информация е по-малка при стимулното значение на „Червено“ отколкото при това на „Заек“, но и при двете тази податливост общо взето не е голяма. Има обаче такива ситуационни изречения, чието стимулно значение е до такава степен податливо на допълнителна информация, че е изобщо немислимо стимулното значение да се разглежда в каквато и да е степен като съвпадащо със значението на изречението. Пример за такова ситуационно изречение е „Ерген“. Виждането на лицето и фигурата на някого от някого е от значение за съгласието или несъгласието на последния с „Ерген“, но това съгласие или несъгласие зависи от много други неща, които нямат нищо общо с наблюдаваните в момента сетивни данни; неща зависещи от личната история на питания – дали познава или не този човек, дали някой му е казал, че е ерген, и т.н. Значението на „Ерген“, за разлика от това на „Червено“ или „Заек“, е в много по-голяма степен свързано с връзките, които това изречение има с други изречения, отколкото с връзките му с някакви сетивни данни.

Податливостта на стимулното значение на едно изречение към влиянието на допълнителна информация е право-пропорционално на несъответствията между стимулното значение на това изречение за различните говорители в рамките на един и същ език. Стимулното значение на „Червено“ за различните хора, говорещи български език, почти не се различава (несъответствия могат да се получат само в редки случаи, когато някой притежава информация, че осветлението е особено, и това влияе на възприятието, а друг няма тази информация); стимулното значение на „Заек“ също не се различава много между различните говорещи, но все пак се различава повече от „Червено“ – то е по-податливо за допълнителна информация (информация за зайчести мухи, за наличие на зайци в района и т.н.); при „Ерген“ положението е съвсем различно – стимулното значение на това изречение за говорещите един и същ език почти винаги е съвсем различно – за да е еднакво за двама човека, те трябва да имат почти идентични социални контакти, едни и същи познати, една и съща лична история и т.н. Куайн нарича ситуационните изречения, чието стимулно значение почти не се влияе от допълнителна информация (такива като „Червено“ и „Заек“), „изречения на наблюдението“ („observation sentences“). При тях понятията за *значение* и *стимулно значение* съвпадат в най-голяма степен. Ситуационните изречения като „Ерген“ са много отдалечени от изреченията на наблюдението. Измежду изреченията на наблюдението някой са в по-голяма степен такива отколкото други (например „Червено“ в сравнение с „Заек“). Затова според Куайн е по-правилно вместо за „изречения на наблюдението“ да говорим за различни „степени на наблюдаемост“ на изреченията („degrees of observability“) – „Червено“ и „Ерген“ попадат в двата края на скалата.

Дефинирана като степен на съвпадение на стимулното значение за говорещите един и същ език, степента на наблюдаемост е понятие, което е общо-приложимо за ситуационните изречения, но не е общо-приложимо за самостоятелните изречения. Това е така, защото стимулното значение на голяма част от самостоятелните изречения може заблуждаващо да покаже голяма степен на неподатливост към допълнителна информация, като причината за тази неподатливост не е голямата степен на свързаност на даденото изречение със сетивните данни, а в разпръснатостта на сетивните данни, които са релевантни към него. Все пак има

самостоятелни изречения, за които понятието за степен на наблюдаемост е приложимо. Това са близки до ситуационните самостоятелни изречения като например „Приливът се оттегля” и „На борда има известен романист”. Първото от тях е с голяма степен на наблюдаемост и при него е допустимо да се сложи знак за равенство между значение и стимулно значение, докато при „На борда има известен романист” степента на наблюдаемост е може би толкова ниска, колкото и при „Ерген”.

Ако решим да разглеждаме понятието за степен на наблюдаемост като първично (вместо понятията за ситуационно и самостоятелно изречение), можем да говорим просто за изречения на наблюдението и за изречения, които нямат това качество. В тесен смисъл към първите спада например „Червено” (ситуационно изречение), а в по-широк към тях спадат „Заек” (ситуационно изречение) и „Приливът се оттегля” (самостоятелно изречение); към изреченията, които не са изречения на наблюдението спадат например „Ерген” (ситуационно изречение) и „На борда има известен романист” (самостоятелно изречение). Изреченията на наблюдението са тези изречения, за които можем в доста голяма степен да приемем, че понятието за стимулно значение и понятието за значение съвпадат. В емпиричните науки изреченията на наблюдението са тези изречения, които се отнасят до емпиричните данни, до сетивния опит.

Вътрешно-субективна синонимност на ситуационните изречения. Стимулното значение се доближава да интуитивното разбиране за значение само по отношение на изреченията на наблюдението. Очевидно синонимността между „Soltero”² и „Ерген” не може да бъде приписана на еднаквост на стимулното значение между говорещите испански и български, тъй като такава еднаквост няма. Същото важи и за синонимността между „Ерген” и „Неженен мъж” за говорещите български. При това положение изглежда забележително, че макар че може би не съществуват *двама* човека, за които стимулното значение на „Ерген” и „Неженен мъж” да е едно и също, то за всеки *отделен* човек стимулното значение на „Ерген” и „Неженен мъж” е едно и също. Във всеки един момент, при каквито и да било сетивни стимули един и същи човек, говорещ български, ще бъде подтикван към съгласие с „Ерген” точно тогава, когато е подтикван към съгласие с „Неженен мъж”; същото важи и за несъгласието. *Ако се придържахме към един и същ говорител*, еднаквостта на стимулното значение, или, както Куайн я нарича, *стимулната синонимност (stimulus synonymy)* е еднакво добър критерий за синонимност както за изречения на наблюдението, така и за ситуационни изречения, които не са такива, като например „Ерген” и „Неженен мъж”. Оказва се, че въпреки че не можем да дефинираме значението на изречения като „Ерген” и „Неженен мъж” като съпадащо с тяхното стимулно значение (за тях, доколкото не са изречения на наблюдението, последното понятие се оказва неприложимо) и съответно без да можем да използваме понятието за синонимност, дефинирано като еднаквост на значението, въпреки това за такива изречения (а и изобщо за всички ситуационни изречения) можем *директно* да използваме понятието за синонимност, разбирайки го като симулна синонимност, *стига само да се придържахме към един и същ говорител*.

Ограничението да се придържахме към един и същ говорител не пречи да разглеждаме „Ерген” и „Неженен мъж” като стимулно синонимни за една цяла езикова общност, в смисъл, че те са

² „Ерген” на испански

такива за всеки един член на общността поотделно. Следващата стъпка би била да разгледаме като стимулно синонимни в този смисъл две изречения от два различни езика. За целта е нужно да се обърнем към говорещите и двата езика. За всеки човек говорещ (добре) български и испански (или поне за огромното мнозинство от тях) „Ерген” и „Soltero” ще бъдат стимулно синонимни. В перспективата на превода това би ни дало основание да разглеждаме едното от тях като добър кандидат за превод на другото.

Разглеждайки работата на лингвиста в ситуация на радикален превод, стигнахме до понятието за стимулно значение, а от там и до понятието за синонимност (еднаквост на стимулното значение), но само по отношение на изреченията на наблюдението, не и на изречения като „Ерген”, които са ситуационни изречения, но не са изречения на наблюдението. Сега се вижда начин как лингвистът може да продължи и със ситуационни изречения като „Ерген”, които не са изречения на наблюдението. За целта той трябва да стане част от езиковата общност на местните, като заживее в нея и научи езика им непосредствено, така както го научават децата. След това, владеейки и двата езика, на базата на вътрешно-субективната стимулна синонимност, до която вече ще има достъп, той ще може да превежда ситуационни изречения, които не са изречения на наблюдението (като еквивалента на местните за „Ерген”).

Тук трябва да се пазим от предразсъдъка, че при наличието на човек, говорещ и двата езика, преводът става автоматично. Както ще се види накрая, Куайн показва, че наличието на хора говорещи и двата езика не допринасят съществено към решението на проблема с неопределеността на радикалния превод.

Но и без да става двуезичен, за лингвиста няма проблем да проверява дали две ситуационни изречения, които не са изречения на наблюдението, са вътрешно-субективно стимулно синонимни за местните. За целта той трябва да произнася при най-различни обстоятелства непосредствено едно след друго и двете изречения пред местните, искайки съгласието или несъгласието им, докато не се случи за едното да получи съгласие, а за другото не. Ако това не се случи достатъчно дълго време, при достатъчно разнообразни сетивни стимули, той може да заключи, че те са стимулно синонимни за местните. Един марсианец, който е дошъл при нас и изучава нашето езиково поведение, може никога да не научи при какви обстоятелства точно употребяваме „Ерген” и „Неженен мъж” (тъй като това не са изречения на наблюдението, които се корелират с еднотипни сетивни стимули), но той спокойно може да научи, първо, че „Ерген” (както и „Неженен мъж”) няма едно и също стимулно значение за различните хора, но че за всеки човек поотделно „Ерген” и „Неженен мъж” са стимулно синонимни.

Има обаче една очевидна трудност. Не е ясно защо на марсианецът ще му хрумне да проверява за вътрешно-субективна стимулна синонимност точно „Ерген” и „Неженен мъж”. Тази трудност по принцип прави вътрешно-субективната стимулна синонимност на ситуационните изречения, които не са изречения на наблюдението, по-трудно достижима за лингвиста, от стимулната синонимност на изреченията на наблюдението (като „Гавагай” и „Зак”). Все пак лингвистът винаги може да провери за вътрешно-субективна стимулна синонимност всяка двойка ситуационни изречения на местните, от която се интересува.

Синонимност на термините. В началото беше казано, че според Куайн това което първо научаваме са изречения, а думите (термините) биват научавани след това, чрез абстракция от вече научени изречения. Най-простите изречения обаче (които впрочем първо научаваме) са

думи-изречения. Когато те са ситуационни изречения *на наблюдението* (всички думи-изречения са ситуационни изречения), като „Червено” и „Заек”, по-горе видяхме, че значението им може да се приравни със стимулното им значение. Тогава не може ли да приемем, че по този начин получаваме също и значението на съответните *общии термини*, например на „червено” и на „заек”? (С това, че пишем тези думи с малка буква, показваме, че става въпрос не за изречения, а за термини.) Не трябва ли тяхното стимулно значение да съвпада със стимулното значение на ситуационните изречения „Червено” и „Заек” и не получаваме ли по този начин понятието за значение на тези общи термини? Отговорът на Куайн е категорично отрицателен. Това, че например „Гавагай” и „Заек” имат едно и също стимулно значение, не само не ни гарантира, че (в някакъв интуитивен смисъл) общите термини „гавагай” и „заек” имат едно и също значение, то не ни гарантира дори това, че имат един и същи обем (т.е. че под тях попадат едни и същи неща)! Да вземем за пример „гавагай”. Въпреки съпадението на стимулното значение на *ситуационните изречения* „Гавагай” и „Заек”, обектите които попадат под *общия термин* „гавагай” за местните може да не са зайци, а *темпорални сегменти (времеви откъси)* от зайци. Зайците и темпоралните сегменти на зайците са много различни неща, но въпреки това стимулното значение на *изречението* „Гавагай” ще остане едно и също, независимо към кое от двете се отнася терминът „гавагай”. Ако, когато види заек, местният, сочейки го, казва „Гавагай”, лингвистът може да заключи, че „Гавагай” има същото стимулно значение като „Заек”, но той не може да знае дали при това сочене и казване на „Гавагай” местният сочи към заека или към някакъв времеви откъс от заека. По същия начин обектите, които попадат под „гавагай”, може да не са зайци, а различни (реално неразделени) *части на заек* – стимулното значение отново няма да е в състояние да отчете никаква разлика. Или пък това към което „гавагай” се отнася може да е *съвкупността на зайците* – този един единствен пространствено-времеви, макар и пространствено разпръснат, обект, състоящ се от всички зайци. От гледна точка на стимулното значение той отново е неразличим от зайците, или от темпоралните сегменти на зайците, или от частите на зайците. Освен това ако местните има предвид с „гавагай” съвкупността на зайците, за тях „гавагай” ще функционира като *единичен термин* (име на предмет), а не както функционира „заек” при нас – като *общ термин* (предикат). Само чрез стимулното значение двете употреби не могат да бъдат различени. Следователно стимулното значение не може да даде отговор дори на това, дали един термин е единичен или общ за местните. Друга възможност е „гавагай” да е отново собствено име, но този път за заекостта – универсалията, която (според Платон и други) се манифестира във всеки един заек. Освен че не може да направи разграничение между единичните и общите термини, стимулното значение не може да направи разграничение и между единичните термини за конкретни и тези за абстрактни обекти. Следователно, макар че *изреченията* „Заек” и „Гавагай” са синонимни, това съвсем не ни гарантира, че термините „заек” и „гавагай” са синонимни – в езика на местните може дори изобщо да няма *термин* (дума или израз), който да е синонимен с термина „заек”.

Посочвайки към един заек и казвайки „Гавагай”, местните едновременно посочват някакъв времеви откъс от заек, някаква част от заек, съвкупността от зайците, както и към нещо, в което заекостта се е манифестирала. Съгласието или несъгласието с „Гавагай” не може да направи разлика между тези различни обекти. За да се направи разлика между тях, трябва да могат да бъдат задавани въпроси като „Този гавагай същият ли е като онзи?” или „Тука един или два гавагая има?” и т.н. Това обаче предполага степен на владение на езика на местните, от която

лингвистът е много далеч. Лингвистът не може да е сигурен дори кои от изразите в езика на местните да разглежда като отговарящи на нашите общи и единични термини (ако изобщо в езика им има такова разграничение), камо ли да ги съпостави с нашите изрази термин по термин. Той не може да направи това, докато не притежава това което в езика на местните отговаря на нашия апарат за референция към обекти – нашите определителни и неопределителни членове, местоимения, предикат за идентичност, единствено и множествено число, копули. Целият този апарат за референция към обекти заедно със самото понятие за термин (общ и единичен) е независимо от сетивните стимули и е изключително характерно за нашата (човешка) култура. Местните могат да постигат същия ефект по съвсем друг начин – с лингвистични структури, които са толкова далеч от нашите, че всеки опит да привнесем при тълкуването нашите средства в техния език да се окаже напълно неестествен и произволен.

Понятието за синонимност *между два термина* е непосилно включително и за вътрешно-субективната стимулна синонимност. Един марсианец може да установи, че „Ерген” и „Неженен мъж” са синонимни ситуационни *изречения* за всеки говорещ български, но той не може да знае дали *термините* „ерген” и „нежен мъж” се отнасят до *мъже*, или до *темпорални сегменти* на мъже, или до *части* на мъже, или до определена *съвкупност* от мъже (разпръснатата конкретна тоталност от мъже ергени), или накрая до определен абстрактен атрибут.

Оказва се, че пътят от синонимността на изреченията към синонимността на термините е препречен. В крайна сметка обаче именно желанието за превод на термините (съставянето на нещо като речник) е това което отначало мотивира интереса на лингвиста към ситуационните изречения. Той иска да може да премине от синонимността на ситуационни изречения като „Ерген” и „Неженен мъж”, към синонимността на термини като „ерген” и „неженен мъж”. Появи се обаче сериозна пречка. За разлика от ситуацията на радикалния превод, в рамките на собствения език на лингвиста (да кажем, че той е български) такъв преход от значението на ситуационните изречения към значението на термините е възможен. За целта трябва да се изключат всички възможности, подобни на възможността например „ерген” да се отнася до ергени, а „неженен мъж” например до части на ергени. Това може да стане като запитаме човека, за който искаме да разберем дали за него „ерген” и „неженен мъж” са синонимни, дали би се съгласил с изречението „Всички ергени са неженени мъже и обратно” (при радикалния превод лингвистът няма възможност да изкаже това изречение на езика на местните, защото не владее референциалния апарат на езика им). Ако той се съгласи с това изречение, няма да е възможно „ерген” да се отнася например до ергени, а „неженен мъж” например до темпорални сегменти на ергени. Това ни дава право да формулираме следната дефиниция:

- (1) *Термините F и G са стимулно синонимни за даден говорител, ако и само ако в качеството им на ситуационни изречения имат едно и също стимулно значение за него и той би се съгласил с изречението „Всички F са G, и обратно”, ако бъде попитан.*

Тази дефиниция може да бъде заменена със следната по-проста дефиниция:

- (2) *Общите термини F и G са стимулно синонимни за даден говорител, ако и само ако би се съгласил с изречението „Всички F са G, и обратно” при всякакви възможни сетивни стимули.*

От условието в (2) следва условието в (1), защото ако говорителят би се съгласил с изречението „Всички F са G , и обратно” при всякакви възможни сетивни стимули, това значи, че *като ситуационни изречения* F и G има едно и също стимулно значение за него. Куайн нарича едно изречение *стимулно-аналитично* (*stimulus-analytic*) за даден човек, ако последният би се съгласил с него при каквито и да е сетивни стимули. Така че на базата на дефиниция (2) може да се формулира следната дефиниция за стимулна синонимност на термини:

(3) *Общите термини* F и G са стимулно-синонимни за даден говорител, ако и само ако изречението „Всички F са G , и обратно” е стимулно-аналитично за него.

Такава дефиниция може да бъде дадена и за единичните термини:

Единичните термини „ a ” и „ b ” са стимулно-синонимни за даден говорител, ако и само ако изречението „ $a = b$ ” е стимулно-аналитично за него.

Всички тези дефиниции обаче са приложими само за езика на лингвиста или за езици, в които преводите на „всички”, „са” и „=” са някак си известни предварително.

Прежеждане на логическите съюзи. Това, което лингвистът, занимаващ се с радикален превод, успя да постигне досега, беше приблизителен превод на ситуационни изречения на базата на стимулно значение. Една друга, съвсем различна по характер, част от езика на местните, която също позволява превод, са *истинностните функции* – отрицанието, конюнкцията, импликацията и т.н. При това изреченията, които могат да се дават на местните за съгласие или несъгласие при превода на истинностните функции, могат да бъдат не само ситуационни изречения, но и самостоятелни изречения. Единствената разлика ще е, че ситуационните изречения ще трябва да бъдат придружавани с подтикващи към съгласие или несъгласие сетивни стимули, докато самостоятелните изречения не се нуждаят от това. За всяка от истинностните функции могат да се формулират семантични критерии в термините на съгласие и несъгласие, чрез които да може да се определя дали даден израз на местните изразява съответната истинностна функция. Семантичните критерии за отрицанието например е, че то превръща всяко изречение, с което местните се съгласяват, в изречение, с което не се съгласяват, и обратно. Семантичните критерии за конюнкцията е, че тя свързва две изречения в съставно изречение, с което местните се съгласяват, ако и само ако се съгласяват с двете поотделно, и т.н. Такива семантични критерии лесно могат да се формулират за всички истинностни функции, не само за обичайните (отрицание, конюнкция, дизюнкция, импликация и еквивалентност) – не е задължително местните да имат кратки изрази точно за същите истинностни функции, за които ние имаме такива изрази (като „не”, „и”, „или”, „ако..., то,...” и т.н.).

Формулирането на семантичните критерии за истинностните функции, по необходимост ни кара да предположим, че местните спазват законите на логиката. Ситуация, при която местният би се съгласил с изречение с формата „ p и не p ”, би ни вкарала в абсурд. Според Куайн, ако лингвистът стигне до такава ситуация (не само един път и с един местен, а по принцип), той ще сметне не че местните са нелогични, а че преводът не е добър. Неспазването на закона за непротиворечието води до „система” (теория), в която всичко (всяко твърдение и неговото отрицание) е доказуемо. Ако някой излезе пред нас със система, в която има претенцията да казва нещо определено (а не всичко), и в същото време има претенцията, че в нея той не

съблюдава обичайните логически закони, ние ще можем да му покажем, че просто е изменил или разменил значенията на обичайните логически думи, но че е запазил логическите закони, защото иначе нямаше да може да казва нищо определено. Аналогично, ако лингвистът стигне до ситуация, при която преводите, които получава, нарушават логическите закони, той ще потърси причината в лошия превод, а не в алогичността на местните.

С определянето на семантичните критерии за истинностните функции в езика на местните лингвистът получава цялата логика на местните, която се отнася до истинностните функции (т.е. пропозиционалната логика). Нейните истинни са тавтологиите – твърдения, които получават стойност истина, независимо от истинностните стойности на простите твърдения, съдържащи се в тях. Но логиката, отнасяща се до истинностните функции (пропозиционалната логика), е много малка част от логиката. Не може ли лингвистът да отиде и по-нататък и поне да получи логиката на така наречените категорични твърдения на традиционната логика, традиционно означавани с А, Е, I и О („Всички зайци са плахи”, „Нито един заек не е плах”, „Някои зайци са плахи”, „Някои зайци не са плахи”)? Отговорът е отрицателен поради следното. Най-добрият начин, който може да бъде предложен, за да се постигне това, е да се приеме за семантичен критерии например на А твърденията („Всяко S е P”, „Всеки заек е плах”), че местният се съгласява с тях тогава и само тогава, когато утвърдителното стимулно значение (за местния) на S е подмножество на утвърдителното стимулно значение (за него) на P. (Ясно е как този критерии може да се промени, така че да пасва на E, I и O твърденията – за E твърденията например утвърдителното стимулно значение на S трябва да е подмножество на отрицателното стимулно значение на P и т.н.) Проблемът обаче е, че, както видяхме, определянето на стимулното значение на S и P *като ситуационни думи-изречения* не е достатъчно за определянето на обектите, които попадат под тях – лингвистът не може да определи дали това са например зайци, времеви сегменти от зайци, части от зайци, съвкупността от зайците и т.н. От там, тъй като липсва критерии за превод на S и на P *като термини*, ще липсва и критерии за превод на „Всяко S е P”. Оказва се, че лингвистът, занимаващ се с радикален превод, може да фиксира само истинностно-функционалната част на логиката на езика на местните.

Синонимни и аналитични изречения. Куайн използва думата „синонимни” („synonymous”) в смисъла на „притежаващи едно и също значение”, независимо дали става дума за имена, общи термини или изречения. Що се отнася до изреченията, синонимността или еднаквостта на значението им се схваща по принцип (не само от Куайн) по следния начин: две изречения са синонимни, когато винаги имат еднаква истинностна стойност и тази еднаквост се дължи изключително на употребата на думите, а не на това как стоят нещата в свята. Тъй като за целите на радикалния превод Куайн иска да схване синонимността в термини на езиковото поведение, той не говори за истинностни стойности, а за съгласие и несъгласие. Тогава полученото в резултат бихейвиористично понятие за синонимност между изречения би трябвало да бъде следното: две изречения са синонимни, когато при всякакви обстоятелства предизвикват едновременно или реакция на съгласие, или на несъгласие, и това се дължи изключително на употребата на думите, а не на това как стоят нещата в света. Когато изреченията са ситуационни изречения, въпросното понятие за синонимност се реализира доста добре в изложеното по-горе понятие за *вътрешно-субективна синонимност*, защото можем да приемем, че само езикови навици може да са в основата на едновременното съгласие или несъгласие с две изречения при всякакви възможни сетивни стимули. Също и

когато изреченията са самостоятелни изречения, но, подобно на „Таймс излезе“, са много подобни на ситуационни изречения заради голямата променливост във времето на съгласието и несъгласието с тях, понятието за стимулна синонимност изглежда достатъчно добре приложимо. Обаче колкото по-голяма е непроменливостта на съгласието или несъгласието с едно самостоятелно изречение, толкова повече неговото стимулно значение е по-оскъдно, толкова повече тези сетивни стимули, които имат някакво отношение към съгласието или несъгласието с него намаляват (за сметка на тези които са ирелевантни), толкова повече в крайна сметка стимулното му значение обеднява. Ние почти не може да се сетим за *сетивни* стимули, които *подтиква*т към съгласие или несъгласие с такива самостоятелни изречения като „Във всеки атом има електрони“ или „София е най-големият град в България“. В резултат на това един марсианец, който тества тези две изречения за вътрешно-субективна стимулна синонимност, поставяйки ни при различни сетивни стимули и искайки от нас съгласие или несъгласие с двете изречения, ще поучава винаги само съгласие и за двете, в резултат на което стимулното им значение ще изглежда еднакво. Марсианецът сигурно няма да се заблуди от това, тъй като разполага със средствата да разбере, че всички тези стимули не са *подтикващи* към съгласие или несъгласие с тези изречения, т.е. че са ирелевантни за тях. Това, че стимулното значение на повечето самостоятелни изречения е толкова оскъдно обаче, не значи, че значението (така както интуитивно го разбираме) на тези изречения е оскъдно. Това просто значи, че при повечето самостоятелни изречения понятието за стимулно значение не върши работа в качеството си на бихейвиористично схващане (за целите на превода) на понятието за значение. Значението на такива самостоятелни изречения не може да се сведе (както е със ситуационните изречения на наблюдението) до сетивния опит, който ги потвърждава или отрича като изолирани изречения, защото това значение до голяма степен възниква чрез връзките, които тези изречения имат с останалите изречения. Като резултат сетивният опит е релевантен към такива изречения само индиректно, чрез опосредстващата роля на връзките, които тези изречения има с други, свързани с тях изречения. Следствие от това е, че сетивният опит може да е причина за промяна в самостоятелните изречения, които смятаме за истинни, но само в рамките на теорията ни като цяло. Сетивният опит не показва къде точно да е промяната. Един и същи неочаквани сетивни данни могат да бъде инкорпорирани в рамките на теорията ни чрез различни промени в нея и чрез промени на много места в нея. Тогава всички изречения, които в резултат на промяната вече не са част от теорията, би трябвало да бъдат разглеждани (заедно) като опровергани от тези сетивни данни. Връзката, която всички тези изречения имат със сетивните стимули, довели до тяхното отричане, изглежда една и съща, докато от интуитивна гледна точка тяхното съдържание или роля в теорията може да е съвсем различно.

Понятието за *синонимност* между две изречения може да бъде дефинирано чрез едно друго, изплъзващо ни се (според Куайн) понятие – това за *аналитичност* (аналитичността от своя страна също може да бъде дефинирана чрез синонимността). Две изречения p и q са синонимни, когато изречението „ p , ако и само ако q “ е аналитично. Съответно неадекватността на понятието за стимулна синонимност по отношение на значението на повечето самостоятелни изречения се проявява и като неадекватност на понятието за стимулна аналитичност, което беше дефинирано по-рано като съгласие при всички възможни сетивни стимули. Така например, въпреки че интуитивно е много далеч от аналитично твърдение,

твърдението „Във всеки атом има електрони, ако и само ако София е най-големият град в България” би изглеждало като стимулно-аналитично.

Аналитични хипотези. Първо лингвистът наблюдаваше пасивно какво казват местните и при какви обстоятелства го казват. След това той избираше определени изказвания и при различни обстоятелства ги казваше пред местните за съгласие или несъгласие. Това което може да бъде постигнато по този начин според Куайн е следното:

- (1) *Изреченията на наблюдението* могат да бъдат превеждани (има несигурност, но ситуацията е нормалната индуктивна ситуация).
- (2) *Истинностните функции* могат да бъдат превеждани.
- (3) *Стимулно-аналитичните изречения* могат да бъдат разпознавани (а значи могат да бъдат разпознавани и техните отрицания – стимулно-противоречивите изречения: тези които предизвикват несъгласие при всякакви сетивни стимули).
- (4) Може да бъде определяно кога две *ситуационни изречения* са вътрешно-субективно стимулно синонимни, дори когато не са изречения на наблюдението, но те не могат да бъдат превеждани.

Как ще продължи по-нататък лингвистът? Според Куайн по следния начин. Той ще раздели произнасянията, които чува от местните, на такива техни сегменти, които често се повтарят, и по този начин ще получи списък от „думи”. Голяма част от тях той хипотетично ще отъждестви с думи и фрази от своя език по такъв начин, че това отъждествяване да в съгласие с резюмираното в (1)-(4). Такъв тип отъждествяване на кратки повтарящи се изрази („думи”) от езика на местните с думи или по-дълги изрази от езика на лингвиста Куайн нарича „аналитични хипотези” („analytical hypotheses”). Съгласието на аналитичните хипотези с (1)-(4) по-конкретно в идеалния случай би трябвало да е следното. Преводите на изреченията на местните, поучавани посредством аналитичните хипотези, трябва да включват в себе си преводите, получени според (1). Преводите, получавани чрез аналитичните хипотези, трябва да са в съгласие с вече получените преводи на истинностните функции според (2). Преводите, получавани чрез аналитичните хипотези, трябва да съотнасят изречения от езика на местните, които са стимулно-аналитични или стимулно-противоречиви според (3), с изречения от езика на лингвиста, които също са стимулно-аналитични или стимулно-противоречиви. И накрая, съгласувайки се с (4), аналитичните хипотези трябва да превеждат всяка двойка стимулно-синонимни ситуационни изречения на местните с двойка изречения от езика на лингвиста, които също са стимулно-синонимни.

С формулирането на аналитичните хипотези лингвистът прави *скок* от независимите емпирични основания на превода, съдържащи се в (1)-(4), в нещо за което изобщо няма независими емпирични основания, защото както видяхме в примера с „заек”, „времеви сегмент на заек”, „съвкупност на зайците” и т.н., независимите емпирични основания съдържащи се в съпоставянето на наблюдавани сетивни данни и вербално поведение на местните не са достатъчни да определят еднозначно аналитичните хипотези. Аналитичните хипотези надхвърлят всичко, което се съдържа (включително и имплицитно) в цялата съвкупност от предразположености за езиково поведение на местните. Казано накратко

независимите основания на превода не определят еднозначно аналитичните хипотези. Това е и причината за неопределеността на превода.

Независите емпирични основания на превода, съдържащи се в (1)-(4), могат донякъде да бъдат увеличени, ако лингвистът заживее в общността на местните и научи техния език, така както го научават децата. Тогава освен своя език, той ще знае и езика на местните. Въпреки това проблемът с неопределеността на превода ще остане. Това което ще се промени ще е следното. (1) (това, че *изреченията на наблюдението* могат да бъдат превеждани) ще се промени в (1') по-долу, (2) и (3) ще останат същите, а (4) ще отпадне:

(1') *Всички ситуационни изречения* могат да бъдат превеждани.

(2) (за истинностните функции) Остава същото.

(3) (за стимулната аналитичност) Остава същото.

(4) Отпада.

Въз основа на вътрешно-субективната стимулна синонимност лингвистът ще може съгласно (1') да превежда допълнително изречения като „Това е ерген“, доколкото ще може да прецени (или да „почувства“), че за него утвърдителното и отрицателното стимулно значение на това изречение и утвърдителното и отрицателното стимулно значение на съответното изречение от езика на местните са едни и същи. Така че ако стане двуезичен, това което ще може да прави стъпвайки на здрава основа ще се увеличи малко. То се резюмира от (1')-(3). Но и двуезичният лингвист, когато трябва да превежда изречения, които не попадат под случаите на (1')-(3), ще трябва да прави това на базата на някакви аналитични хипотези (колкото и несъзнателно да става това). Неопределеността на аналитичните хипотези обаче продължава да е факт. Дори да си представим идеалния случай (колкото и нереалистичен да е той), че лингвистът по някакъв начин успява напълно да потисне знанието на собствения си език и успява, живеейки в общността на местните, да научи езика им точно по същия начин, по който го учат техните деца, след години когато е готов за делото на превода, той отново ще се нуждае от прекращаващите съвкупността от сетивни данни и цялостно вербално поведение аналитични хипотези. Единствените разлики с едноезичния лингвист ще бъдат, че двуезичният лингвист ще може да провежда своите експерименти по отношение на стимулната синонимност на изреченията на наблюдението и процедурите по превода на истинностните функции интроспективно вътре в самия себе си (всичко това най-вероятно несъзнателно); че в допълнение двуезичният лингвист ще разполага в повече от едноезичния с това, че ще може да забелязва стимулна синонимност и между ситуационни изречения, които не са изречения на наблюдението („Това е ерген“); и накрая че най-вероятно ще чувства своите аналитични хипотези, ако изобщо съзнава, че прави такива хипотези (а той със сигурност ще трябва да ги направи), като очевидни аналози на изразите от първия му език. Така че дори и в идеалния, нереален случай нещата не се променят съществено. Но, разбира се, това което реално ще стане ще бъде, че той няма да може да се абстрахира от владенето на собствения си език и че ще си помага с аналитични хипотези в процеса на самото учене, подобно на едноезичния лингвист.

Крайният резултат, до който лингвистът ще стигне при радикалния превод, е една (имплицитна) безкрайна семантична корелация между възможни изречения на езика на местните и техните преводи в езика на лингвиста. По-голямата част от тази семантична корелация се основава изключително на аналитичните хипотези, с тяхното прекрачване далеч отвъд зоната, в която е възможно преводът да бъде независимо обоснован. Това, че преводът върви гладко и без проблеми при всякакви обстоятелства, не може да бъде разглеждано като прагматичен аргумент за това, че лексикографията, получена чрез аналитичните хипотези, е добра, защото доколкото аналитичните хипотези прекрачват всякакви емпирични и езиково-поведенчески данни, *не е възможно* преводът да не върви гладко и без проблеми! Проблемът е, че гладко и без проблеми ще вървят и други преводи, основаващи се на други аналитични хипотези, които също ще се съгласуват с (1)-(4) или с (1')-(3), защото тези аналитични хипотези, също както и първите, ще бъдат в съгласие с независимите емпирични данни, на които по принцип преводът може да почива – данните, включващи цялостното предразположение за вербално действие при всякакви вербални или невербални стимули. Преводите обаче, които ще се получават на базата на различните системи от аналитични хипотези, могат да се различават съществено, включително и до степен да си противоречат.

Така например по-рано видяхме, че стимулното значение не е в състояние еднозначно да определи кои измежду термините „заек“, „времеви сегмент на заек“, „част от заек“, „съвкупност на зайците“ и „заекост“ да бъде взет за превод на „гавагай“. Ако по-нататък, на базата на своите аналитични хипотези, лингвистът приеме израза „са едно и също нещо“ като превод на някаква конструкция от езика на местните, той ще може след това да пита сочейки неща, които местния нарича „гавагай“, дали са едно и също нещо. По този начин той може да убеди себе си, че „гавагай“ се отнася към зайци, а не към времеви сегменти на зайци. (Например може да сочи към един и същи заек в два (достатъчно отдалечени) различни момента от времето и да пита дали сочените от него неща са едно и също нещо. Ако местният отговори утвърдително, за лингвиста това ще значи, че „гавагай“ не се отнася до темпорални сегменти.) Обаче цялата тази процедура почива върху аналитичната хипотеза, че определен израз в езика на местните значи „са едно и също нещо“. Ако вместо тази аналитична хипотеза, той приеме аналитичната хипотеза, че същия израз от езика на местните значи например „са темпорални сегменти на същото животно“, същите въпроси и същата реакция на месните биха го „убедили“, че „гавагай“ се отнася до темпорални сегменти на зайци, а не до зайци. И двете аналитични хипотези са възможни. Чрез допълнително нагаждане на аналитичните хипотези за другите изрази и двете хипотези относно „гавагай“ могат да бъдат пригодени по такъв начин, че да са в съгласие с всички независимо достигнати преводи на цели изречения и изобщо с цялостното вербално поведение на всеки един местен, с който лингвистът е имал контакт. В резултат на това обаче безбройно много изречения на местните, които не позволяват превод, независим от аналитичните хипотези (т.е. изреченията, които не попадат под (1)-(4) за едноезичния лингвист и под (1')-(3) за двуезичния), ще получат радикално различни и несъвместими преводи на базата на двете системи от аналитични хипотези.